

závažným otázkam marxistickej koncepcie človeka vôbec, k otázkam historicko-spoločenskej praxe ako kritéria pravdivosti poznania. Podrobuje pritom dôslednej kritike nemarxistickej teórie poznateľnosti sveta i rôzne typy agnosticizmu, ktoré boli vybudované na idealistických pozíciách. Polemizuje najmä s neopozitivismom, existencializmom a iracionalizmom.

Földesiho práca je originálnym a zaujímavým rozborom základných epistemologických otázok, nastoľuje mnohé doteraz nepovšimnuté problémy a sviežim, výstižným spôsobom interpretuje hlavné princípy marxistickej koncepcie poznateľnosti sveta.

Marta Zágoršeková

NIETZSCHEIZMUS A JEHO INTERPRETÁCIE

Stepan F. Odujev, *Tropami Zaratustry*

Dielo *Chodníkmi Zaratustry* (Moskva 1971, 427 strán) je v poradí druhým Odujevovým knižným príspevkom do diskusie na tému Nietzsche. Prvým bola *Reakčná podstata nietzscheizmu*, vydaná r. 1959 v Moskve. Okrem toho sa s Odujevovým menom spája autorstvo viacerých odborných článkov, publikovaných na stránkach rozličných sovietskych filozofických časopisov. Najnovšie dielo je svojho druhu prvou marxistickou syntézou problematiky nietzscheizmu. Rozsahom (427 strán), počtom prác v zozname použitej literatúry (255) a solidným výkladom si právom zasluhuje ohodnotenie ako štandardné filozofické dielo a zaslúžilo by si aj preklad do slovenčiny.

Odujevovo dielo má podtitul *Vplyv nietzscheizmu na nemeckú filozofiu*, výstižne naznačujúci jeho členenie i formálny rámec, do ktorého autor zasadil vlastné chápanie ním vymedzeného okruhu problémov. Okrem úvodu a záveru sa dielo člení na štyri časti. Prvá časť s názvom *Čo sa skrýva za „prehodnotením hodnôt“* obsahuje analýzu podstaty výpovede nietzscheizmu. Ďalšie tri sú vo všeobecnosti zamerané na sledovanie a dokázanie vplyvu Nietzscheho filozofie na jednotlivých nemeckých buržoáznych filozofov a na naznačenie spôsobu jeho spracovania v ich myslení. Druhá časť s názvom *Od Zaratustry po mýtus 20. storočia* sleduje „zakademičtenie“ filozofie života Diltheyom,

Simmelom a Schelerom a postupnú politizáciu Nietzscheho filozofického odkazu Spenglerom, Klagesom a Jüngerom až po jeho — dalo by sa povedať — totálnu nacifikáciu Rosenbergom a Bäumlerom, ktorí ho postavili úplne do služieb nacistickej ideológie. Tretia časť *Nový návrat Zaratustry* sa venuje otázke „denacifikácie“ nietzscheizmu a jeho novej povojnovej interpretácii Alfredom Weberom, Fritz-Joachimom von Rintelenom ako „tragický humanizmus“, Karlom Löwithom ako „naturalistický humanizmus“ a konečne Eugenom Finkom zo zorného uhla fenomenológie. Posledná a štvrtá časť s názvom *„Drevené cesty“ existencializmu* spracúva problematiku vzťahu a vplyv Nietzscheho na popredných nemeckých filozofov existencie, na Karla Jaspersa, Martina Heideggera a Otta F. Bollnowa.

Skôr než rozebírame jednotlivé časti diela, povieme si niekoľko slov o špecifickosti Nietzscheho filozofovania. Nietzscheizmus ako filozofický prúd je podľa mienky autora reprezentovaný jediným filozofom, a to samým Nietzschem. Nietzscheovská filozofická škola v pravom zmysle slova nikdy neexistovala. Jednako Nietzscheho vplyv na nasledujúce generácie filozofov bol veľmi veľký, bez zveličovania prirovnateľný k Heglovmu vplyvu, a nie je zanedbateľný ani v súčasnosti.

Interpretácia F. Nietzscheho má svoje zvláštnosti. Treba mať na zreteli, že ide

o filozofa krajne svojrázneho, s veľmi svojským štýlom filozofovania a myšlienkových formulácií. Jeho filozofické diela sa nevyznačujú prísny logickým chodom myšlienok a v tomto zmysle nadväznosťou výkladu. Sú koncipované vedome protisystémovo. Jeho myšlienky sa čitateľovi prezentujú v rúchu brilantných, kúsavých a úderných aforizmov, ktoré mnohokrát nahrádzajú dôkazy. Často sa na mieste abstraktných pojmov vecí zjavujú ich „zobrazenia“. Obraz a pojem, mýtos a logos, ich vzájomné striedanie a prepletanie spolu s jazykovým majstrovstvom zahŕňujú Nietzscheho filozofiu oparom príťažlivosti, robia z nej filozofiu budovanú výrazovými prostriedkami umenia, filozofiu, ktorá nenecháva na pokoji, ale naopak, provokuje k zaujatiu stanoviska. Odujev sa netají nadšením pre Nietzscheho spôsob filozofovania. Estetická hodnota jeho diel je neodškriepiteľná. Charakter Nietzscheho filozofie umožňuje v podstate dva druhy prístupov k nej: „emocionálny“ a „filozoficko-sociologický“. Emocionálny prístup sa svojou poznávacou hodnotou nevyrovná kritickoanalytickému charakteru filozoficko-sociologického prístupu, prostredníctvom ktorého autor preniká do nietzscheovskej filozofie, rozoberajúc a kritizujúc ju po častiach z hľadiska jej vnútornej logiky. Súčasne ju vidí ako element v interakcii s inými elementmi spoločenského a duchovného života. Je zrejmé, že iba prístup menovaný na poslednom mieste je schopný sprostredkovať plnohodnotné kritické uchopenie Nietzscheho filozofie, odhaľujúc jej mylné závery a ich povážlivé dôsledky.

Odujev sa o Nietzsche zmieňuje ako o „svedomí doby“, ako o „chorom svedomí doby“. Jeho filozofovanie je myšlienkovým odrazom krízového stavu kultúrneho „establishmentu“ liberálnej buržoázie v Európe vo všeobecnosti a v Nemecku osobitne. Nietzsche diagnostikuje chorobu vtedajšej kultúry ako nihilizmus a súčasne predpisuje terapiu „prehodnotenia všetkých hodnôt“. Nihilizmus je podľa neho zvrátené chápanie životných hodnôt. Hod-

noty, ktoré kedysi platili za hodnoty v pravom zmysle slova, nim prestávajú byť. Životu mizne cieľ, vieru sa stáva chybňuje, pravda sa nevie nájsť. Nihilizmus je dôsledkom fyziologickej degradácie človeka, je dôsledkom postavenia sa proti zákonu kozmického bytia. Nietzsche rozlišuje dva druhy nihilizmu: pasívny a aktívny.

Pasívny nihilizmus označuje stav slabosti a vyčerpanosti vôle k životu, ktorá sa prejavuje ako vôľa k moci. Charakterizuje ho únik od skutočnosti a túžba po pokoji. Objektivizuje sa v budhizme, ako aj vo filozofii Arthura Schopenhauera.

Aktívny nihilizmus vystihuje stav životnej tradičných životných hodnôt, nepovedajúcich podmienkam moderného sveta na jednej strane, ktorému však nepovedá pokles vôle na druhej strane. Tradičné hodnoty, ktoré stratili životnosť, ale naďalej zdanlivo platia, stávajú sa terčom útokov neslabnúcej vôle, ktorá si kladie za cieľ ich likvidáciu a týmto spôsobom sa usiluje o vytvorenie priestoru pre nové, daným životným podmienkam adekvátne hodnoty. Za predstaviteľa aktívneho nihilizmu pokladá Nietzsche seba samého.

Podľa Odujeva systém „prehodnotenia všetkých hodnôt“ tvorí os Nietzscheho filozofovania. Jeho východiskom je kritika (prehodnotenie) kresťanstva, ideológie slabých a chorých, ktoré symbolizuje ich vôľu k moci, zameranú na potlačenie silných a zdravých a na paralyzovanie ich vôle k moci. Vyjadriac sa nietzscheovským, kresťanstvo stojí v znamení ressentimentu otrokov voči vznešeným. Systém „prehodnotenia všetkých hodnôt“ vyúsťuje do vypracovania a afirmácie „morálky pánov“.

Autor venuje veľkú pozornosť Nietzscheho mytológii, ktorej základné kamene tvoria vôľa k moci, nadčlovek a večný návrat toho istého, ich rozboru a kritike. Mýtos o večnom návrate toho istého symbolizuje Nietzscheho odklon od priamočiareho a príklon ku kruhovému chápaniu vývinu. Odujev ho práve v súvislosti

je, že zatvárajúc skutočnosť kruhu, z ktorého niet úniku, naplne popiera možnosť vzniku kvalitatívne nového, čo teda má v konečnom sledku antihumánny dosah.

Nietzsche svojim myslením anticipoval budúce tendencie nemarxistického filozofického myslenia a stal sa zakladateľom morfolo-biologicky ladenej filozofie života. Aj ako filozofický outsider a spočiatku nachádzajúc svojou filozofiou skoro ničový ohlas, najmä u nemeckého publika, Nietzsche sa naplno začína uplatňovať až po svojej smrti, resp. po úplnej pomätenosti mysle. Na sformulovanie „akademickej“ filozofie života a jej udomácnenie na nemeckých univerzitách sa podujal ako prvý Wilhelm Dilthey, prvý systematizátor filozofie života, ktorá tvorí podľa Odujeva akciu šťastia na svetonázorovú lahostajnosť pozitivizmu a neokantizmu a šťasti a ich gnozeologický formalizmus.

Hneď za Wilhelmom Diltheyom treba menovať Georga Simmela, ktorého prínos spočíva už spomenutej filozofie života spočíva premyslení a formulovaní problému vzťahov života a formy, ktorých protirečivosť de facto predstavuje hybnú silu dejín. Súvislosti s Nietzschem hodno spomenúť jeho interpretáciu myšlienky o večnom návrate toho istého.

Rad „akademických“ predstaviteľov a mysliteľov sympatizujúcich s filozofiou života uzatvára v Odujevovej práci Max Scheler. Schelerova „metaantropológia“ ako teória „všečloveka“ je podľa autorovej mienky prevrátením myšlienky nadčloveka, v Nietzscheho poňatí perspektívy len niekoľkých vyvolených ľudí, v Schelerovom poňatí perspektívy všetkých ľudí. Podľa Schelerovej antropológie myšlienku nadčloveka treba akcentovať, avšak racionálne pretvoriť, aby sa stala vyššou hodnotou a mierou všetkých hodnôt bytia.

Novým odsekom — dalo by sa povedať — dejín interpretácií filozofie Friedricha Nietzscheho je morfológia dejín Oswalda Spenglera. Ako kľúčový pojem svojej filozofie zavádza autor *Zániku Západu* po-

jem osudu, ktorým priamo nadväzuje na Nietzscheho amor fati. Osud sa mu javí ako protipojem príčinnosti, postulujúc nemožnosť poznania. V živote sa vyskytujú dva druhy nevyhnutnosti: nevyhnutnosť príčiny a účinku, inými slovami logika priestoru a nevyhnutnosť osudu — logika času. Prostredníctvom pojmu osudu človek odhaľuje podstatu a plán svojho života. Osud nie je prístupný racionálnemu poznaniu. Predchádza príčinnosti, ktorá je vzhľadom naň druhotná a príznačná pre ľudí neskorých kultúr, ktoré majú svoj vrchol za sebou, vyúsťiac do mestských civilizácií, kde sa rozlieha „hlas úzkosti sveta“. A tu nastupuje rozum, aby svojimi kategóriami usporiadal, objavil zákonitosti sveta a takto ho urobil transparentným, premohol strach a úzkosť z neho.

Ludské dejiny sa podľa Ludwiga Klagesa, ďalšieho medzivojnového filozofa, inšpirujúceho sa Nietzscheho filozofiou, začínajú v okamihu, keď sa na scéne života objavuje rozum. Rozum, ktorý je nekozmickeho pôvodu, nachádza sa v stave neprestajnej vojny s kozmickým životom reprezentovaným jednotou tela a duše. Vojnu agresívneho, nepokojného, stále niečo hľadajúceho, medzi kedysi a niekedy sa zmietajúceho rozumu a tvorivého, tu sa rozpúšťajúceho, to, čo je, prežívajúceho, nič iné ako seba si neželajúceho, nijaké iné ciele a ideály si nekladúceho života v jeho telo-duševnej jednote interpretuje Klages z hľadiska nietzscheovskej vôle k moci. Pritom je pozoruhodné, že u Klagesa sa vôle k moci de facto nenietzscheovsky presťahovala zo svojho pôvodného bydliska tela a duše do ducha. Uzurpácia vôle k moci duchom a zatlačenie života do defenzívy sa podľa Klagesa mohli stať iba vďaka „poblúdeniam hlavy“. Duch je svojou podstatou poznaním, a teda smrťou. Nepokojom a celým radom cieľov a ideálov otravuje a ubíja život, ktorý je ničnepoznaním. Odujev podrobujú Klagesovu filozofiu kritickému rozboru, označujú ju za návrat k barbarstvu.

Jüngerova filozofia „vôle k totálnej mo-

bilizácii" je svojím politickým dosahom priamou nahrávkou nacizmu, ktorý sa prezentuje Mýtom 20. stor. a Bäumlerovou filozofiou.

Zaratustra nehynie v bojovej vrave druhej svetovej vojny. Po jej skončení slávi svoj opätovný filozofický come-back, prechádzajúc očistcom denacifikácie. Vyslobodenie Nietzscheho z filozoficko-ideologického rámca, do ktorého bol vtiesený spomenutými nacistickými interpretmi, deje sa za účelom jeho využitia nemeckými nemarxistickými filozofmi na novú ideovú orientáciu Nemecka a na ideové zvládnutie chaosu, zákonitého dôsledku prehratej vojny, interpretujúc jeho filozofiu ako druh humanizmu. Už štyridsiate, potom päťdesiate, ale aj šesťdesiate roky prinášajú boom filozofickej spisby na tému Nietzsche.

Odujev s obdivuhodnou precíznosťou a vytrvalosťou rozoberá a kritizuje v príslušných kapitolách svojho diela všetky pozoruhodné denacifikačné a reinterpretačné práce. Ich spektrum je naozaj veľmi široké, kvalita a renomé ich autorov rozličné. Siahla od depolitizujúcej, psychologizujúcej, filologicko-kritickej, sociologizujúcej a znovu politizujúcej spisby, pričom posledná konfrontuje Nietzscheho s povojnovou politickou realitou, až po tvorbu viac alebo menej originálnych filozofických koncepcií, ktorých prameňom alebo jedným z prameňov je Nietzscheho filozofia. V tomto smere nemožno nespomenúť originálnejšiu svoju syntézu nietzscheizmu s neotomizmom, ktorú predstavuje Rintelenova koncepcia tragického humanizmu, a menej originálnu, ale zato nie menej zaujímavú Löwithovu koncepciu naturalistického humanizmu, ktorá má podľa Odujeva bližšie k svojskej interpretácii Nietzscheho filozofie ako k pôvodnej tvorbe.

Löwith chápe človeka ako bytosť s nedostatkami, ktorá vzhľadom na zvieratá nie je sebastačná a vzhľadom na boha jej chýba zaväzanosť. Myšlienka ľudského humanizmu sa vlastne už od Platóna vždy

spájala s myšlienkou boha. Tak to bolo i v kresťanstve, ktoré sa stalo znamením humanizmu. Kríza humanizmu sa objavuje podľa Löwitha vtedy, keď sa narúša a uvoľňuje jeho vzťah s bohom a náboženstvom, keď človek začína považovať seba samého za meradlo ľudskosti. Od náboženstva a boha emancipovaný humanizmus v myslení Feuerbachovom a Marxovom má vraj za následok „dehumanizáciu človeka“ a dekompozíciu existujúcej sociálno-politickej štruktúry. Feuerbach a Marx sa teda obviňujú za to, čo je v kapitalizme prirodzený chod vecí, konštatuje Odujev. Z krízy humanizmu sa rodí nihilizmus, hlásaný ako prvými Kierkegaardom a Stirnerom, ktorí sa usilovali nájsť východisko a riešenie na pôde kresťanstva. Riešiteľom na nekresťanskom základe je Friedrich Nietzsche. Svoje riešenie začína zistením, že boh je mŕtv. To znamená, že existencia človeka, doteraz garantovaná bohom a vymedzená na rozhraní medzi ním a zvieratmi, stáva sa otáznou. Existencia človeka pripomína existenciu akrobata na lane, každú chvíľu konfrontovaného s možnosťou zrútiť sa, čomu musí čeliť za každú cenu. Ale ako? Nie surrogátmi kedysi intaktného systému kresťanského humanizmu, ale nadľudskom postulujúcim „prirodzený humanizmus“, humanizmus prírody, ktorý praje silným a ničí slabých. Zrútenie znamená pristátie pri „stádovom živočíšoch“. Tolko o Löwithovej koncepcii naturalistického humanizmu.

Asi jedna štvrtina Odujevovho diela sa venuje interpretácii existenciálnej interpretácie nietzscheizmu, čo nasvedčuje, že Nietzsche je jedným z duchovných otcov existencializmu. Nietzsche alebo všeobecnejšie vyjadrené filozofia života a existencializmus majú spoločný predmet výskumu: život. Pravda, život rôzne chápaný. Filozofia života vychádza zo života v jeho všeobsiachlosti, kým existencializmus sa zameriava iba na život ľudského individua, ponímajúc ho ako existenciu.

„V ústrety Nietzschemu“, čo však nie

je totožné s podriadením sa Nietzsche, tak vyznieva ústredná téma vzťahu Karla Jaspersa k nietzscheizmu. Martin Heidegger vidí podstatu Nietzscheho filozofie v teórii nihilizmu, na ktorú nadväzuje a nad ktorou sa ďalej zamýšľa. Otto F. Bollnow si v súvislosti s Nietzsche kladie otázku možnosti prekonania človeka sebou samým. Naznačením ústredných tém

vzťahu troch prominentných predstaviteľov nemeckého existencializmu k Nietzsche a k jeho filozofickému odkazu končíme našu „prechádzku“ *Chodníkmi Zarathustru*. Konštatujeme, že náš „sprievodca“ pozná dokonale nielen Zarathustru, ale aj jeho chodníky, ba viac, vie o nich aj o ňom fundovane a pútavo písať.

Tibor Pichler